

ÜZÜMÇÜLÜYÜN ŞƏRABÇILIQLA ƏLAQƏLƏNDİRİLMƏSİ

Ülkər Şahvələd qızı SALİFOVA,
İN, İİETİ, baş mütəxəssis, salifovaulker@gmail.com

Xülasə

Tədqiqat işi ölkənin əsas üzümçülük sahələrində aparılan tədqiqatlara əsaslanmışdır. Regionlarda şərəbçiliyin və üzümçülüyn inkişafının aktual problemlərinin öyrənilməsi məqsədilə sorğular keçirilmiş və təhlillər aparılmışdır. Ortaya çıxan problemlərin həll edilməsi üçün müvafiq təkliflər hazırlanmışdır.

Açar sözlər: üzümçülük, şərəbçilik, üzüm və şərəb istehsal, şərəb emalı, şərəbin idxal və ixracı, dövlət dəstəyi

Üzümçülük və şərəbçilik sahəsində cari potensial

Ölkə iqtisadiyyatında üzümçülüyn oynadığı mühüm rolu nəzərə alaraq, üzümçülüyn və şərəbçiliyin inkişaf etdirilməsinə dair dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyən edən "Üzümçülük və şərəbçilik haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2002) və "2012-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında üzümçülüyn inkişafına dair Dövlət Proqramı" qəbul edilmişdir. Üzüm istehsalının artırılmasına nail olmaq üçün ölkədə məhsuldar, yeni üzüm bağlarının salınmasına və şərəbçilik sahələri ilə istehsal-texnoloji əlaqələrin yeniləşdirilməsinə dair müvafiq tədbirlər həyata keçirilməyə başlanmışdır.

Azərbaycan Respublikasının torpaq-iqlim xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla texniki və süfrə üzüm sortlarının yetişdirilməsi üçün aşağıdakı bölgələr əlverişli hesab edilir:

I Kürkənanı suvarılan ovalıq ərazilər 1. Kürkənanı Şirvan zolağı yarımzonası. Rayonlar: Zərdab və Kürdəmir (cənub hissələri), Hacıqabul və Sabirabad (qərb və şimal hissəsi); 2. Mil düzü yarımzonası. Rayonlar: Ağcabədi (şimal-şərq hissəsi), Beyləqan (şərq hissəsi), İmişli (Kür və Araz çayları arasındakı hissə) və Saatlı (Arazın sol hissəsi); 3. Muğan-Salyan yarımzonası. Rayonlar: Cəlilabad (şərq ovalıq hissəsi), Saatlı (Arazın sağ sahili), Salyan (cənub hissəsi), İmişli (Arazın sağ sahili), Masallı (şimal qurtaracağı), Neftçala və Biləsuvar (şimal-şərq hissəsi); 4. Cənub-şərq Şirvan yarımzonası: Salyan rayonu (şimal hissəsi); Texniki sortlar – Şirvanşahi, Rkasetili, Bayanşirə, Ağ muskat, Çəhrayı muskat, Həməşərə, Xindoqni, Mədrəsə, Ağ qrenaj, Qara qrenaj, Kaberne sovinyon.

II Şirvan-Qarabağ suvarılan ovalıq əraziləri 1. Şirvan yarımzonası. Rayonlar: Ağdaş (mərkəzi və cənub hissəsi), Ağsu (cənub qurtaracağı), Yevlax (şimal-şərq hissəsi), Şamaxı, Ucar və Kürdəmir (şimal hissəsi), Göyçay (cənub qurtaracağı). 2. Mil-Qarabağ yarımzonası. Rayonlar: Ağdam (şərq hissəsi), Ağcabədi (cənub-qərb hissəsi), Borda, Cəbrayıl (Arazkənanı hissəsi), Yevlax (cənub, şərq və qərb hissəsi), Beyləqan (qərb hissəsi) və Füzuli (Arazkənanı hissəsi). Texniki sortlar – Bayanşirə, Ağ pino, Ağ muskat, Çəhrayı muskat, Həməşərə, Xindoqni, Şirvanşahi, Mədrəsə, Rkasetili, Kaberne sovinyon.

III Suvarılan dağətəyi –düzən əraziləri 1. Böyük Qafqazın dağətəyi-düzən yarımzonası. Rayonlar: Ağdaş (şimal hissəsi), Ağsu (dağətəyi düzən hissəsi), Göyçay (suvarılan dağətəyi-düzən hissəsi) və Şamaxı (ovalıq hissəsi). 2. Kiçik Qafqazın şimal dağətəyi-düzən yarımzonası. Rayonlar: Ağdam (qərb hissəsi), Qazax (mərkəzi hissəsi),

Goranboy, Tovuz (ovalıq hissəsi), Şəmkir, Samux, Göy-göl (ovalıq hissə), Tərtər (qərb hissəsi), Şəmkir (mərkəzi hissəsi) və Ağdərə (ovalıq hissəsi). 3. Kiçik Qafqazın cənub dağətəyi-düzən yarımzonası. Rayonlar: Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Füzuli və Xocavənd. 4. Şimali Talışın dağətəyi-düzən yarımzonası. Rayonlar: Cəlilabad (mərkəzi dağətəyi-düzən hissəsi) və Biləsuvar (qərb hissəsi). Texniki sortlar – Bayaşıra, Saperavi, Çəhrayı muskat, Ağ muskat, Kaberne sovinyon, Həməşərə, Risinq, Aliqote, Qaraqöz.

II. Lənkəran ərazisi 1. Rayonlar: Astara, Lənkəran və Masallı (ovalıq hissəsi). Süfrə sortları - Ağ şanı, Qara şanı, Ağ xalılı. Texniki sortlar – İzabella, Rkasetili, Bayaşıra.

V. Dağətəyi-çöl ərazilər 1. Qobustan yarımzonası. Rayonlar: Qobustan (dağətəyi-çöl hissəsi) və Şamaxı (cənub-şərq qurtaracağı). 2. Ceyrançöl-Acinohur yarımzonası. Rayonlar: Göyçay, Oğuz, Qax, İsmayyllı, Tovuz, Şəmkir, Şaki və Göy-göl dağətəyi çöl hissələri. Texniki sortlar – Rkasetili, Bayaşıra, Xindoqnu, Çəhrayı muskat, Ağ muskat.

VI. Alçaq dağlıq ərazilər 1. Qusar-Quba yarımzonası. Rayonlar: Dəvəçi, Quba və Qusar rayonlarının alçaq dağlıq hissələri. 2. Dağlıq Şamaxı yarımzonası. Rayonlar: Şamaxı rayonu (mərkəzi alçaq dağlıq hissəsi). 3. Dağlıq Qobustan yarımzonası. Rayonlar: Şamaxı rayonu (qurtaracaqları daxil olmadan cənub-şərq hissəsi), Qobustan və Xızı (alçaq-dağlıq hissəsi). 4. Çöl-yayla yarımzonası. Rayonlar: Ağsu, Oğuz, Qobola və İsmayyllı rayonlarının alçaq dağlıq hissələri. 5. Kiçik Qafqazın şimal-alçaq dağlıq yarımzonası. Rayonlar: Ağstafa, Qazax, Göy-göl, Şəmkir, Tovuz, Goranboy, Ağdərə və Xocalı. 6. Kiçik Qafqazın cənub-alçaq dağlıq yarımzonası. Rayonlar: Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Füzuli və Xocavənd. 7. Talış yarımzonası. Rayonlar: Cəlilabad, Masallı vəYardımlı rayonlarının alçaq dağlıq hissələri. Texniki sortlar – Rkasetili, Bayaşıra, Xindoqnu, Çəhrayı muskat, Ağ muskat, Aliqote, Kaberne sovinyon, Mədrəsa, Risinq (1).

Ölkənin üzümçülük və şarəbçiliyin inkişafına imkan verən regionların sayca çox olması üzüm və şarəb istehsalının perspektiv inkişafını aktuallaşdırır.

Azərbaycanda üzümçülük və şarəbçiliyin inkişafı sahəsində mövcud vəziyyət

Azərbaycanda üzümçülük və şarəbçiliyin tarixi inkişafı və ənənəvi iqtisadi fəaliyyət sahəsi olması sahənin inkişaf etdirilməsi inkişamətində tədbirləri stimullaşdırır. Üzümçülük və şarəbçiliyin inkişafının iracəyönümlü hədəflənməsi rəqəbatqabiliyyətli şarəb istehsalı ilə şərtlənir. Bu baxımdan, keyfiyyətli şarəb istehsalına imkan verən üzümçülüyn təmin edilməsi vacibdir. Azərbaycanda üzüm və şarəb istehsalının mövcud vəziyyətini təhlil edərək aydın olur ki, ölkədə üzüm istehsalının həcmi 2010-2017-ci illər üzrə artmışdır.

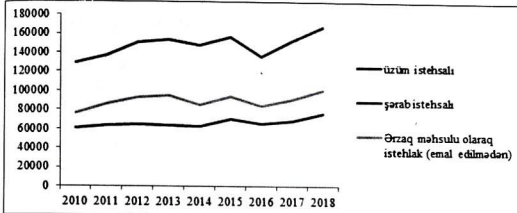
Cədvəl 1

Üzümün ehtiyatları və istifadəsi, tonla										
	İstehsal	İdial	İstifadə cəmi	Şarəb istehsalı	Ortaq məhsul olaraq istehlak (emal edilmiş)	Kənc	İdialər	İlin sonuna qalıq		
2010	145410	1110	129536	14764	145410	60734	76871	984	5193	1628
2011	154200	1628	137038	15534	154200	63449	85972	82	3216	1481

2012	163694	3215	150987	9492	163694	65000	93390	310	3413	1572
2013	165080	1572	154123	9385	165080	63890	94077	1216	3421	1576
2014	152866	1522	147701	3643	152866	62900	84864	476	3168	1458
2015	172176	1458	157076	13642	172176	70846	94079	2038	3569	1644
2016	158766	1644	136499	20623	158766	65328	84465	4138	3310	1525
2017	167627	1525	152843	13259	167627	68974	91028	2520	3495	1610
2018	186101	1610	167591	16900	186101	76575	100547	3311	3880	1788

Mənbə: ARDSK

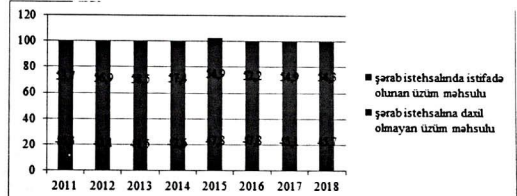
Üzümçülükə yanaşı şarəb məhsulları istehsalına da diqqət yetirək. Ölkədə istehsal edilən üzümün ərzaq məhsulu olaraq istifadə edilən hissəsi şarəb istehsalına yönəldilən məhsuldan çoxdur.

Şəkil 1. Üzüm və şarəb istehsalının dinamikası

2011-ci ildə istehsal edilən üzümün 46,3%-i, 2012-ci ildə 43,1, 2013-cü ildə 41,5, 2014-cü ildə 42,6, 2015-ci ildə 45,1%-i, 2016-2018-ci illərdə isə 41,1%-i şarəb istehsalına sərf edilmişdir.

Qeyd edilən statistikadan məlum olur ki, istehsal edilən üzümün yarıdan çox hissəsi şarəb emalına daxil edilmişdir. Emal edilməyən üzüm məhsulunun üstünlüyü üzüm məhsulunda istifadə etməkə həm şarəb istehsalının, həm də quru meyvə istehsalının inkişaf potensialını göstərir.

Şəkil 2. Üzüm məhsulunun şarəb emalında istifadəsi, faizlə

Hazırda üzüm istehsalı ölkönün bütün iqtisadi rayonlarında həyata keçirilməsinə baxmayaraq məhsuldarlıq səviyyəsi ayrı-ayrı iqtisadi rayonlarda fərqlidir. Ölkə üzrə üzüm bağlarının hər hektarının məhsuldarlığı 2011-ci ildən 2015-ci ilə qədər 80-86 sentner həddində dəyişsə də, Naxçıvan 138,1 sent/ha, Gəncə-Qazax 131,5 sent/ha olmaqla ölkə üzrə üzümün orta məhsuldarlığından xeyli yüksəkdir. Həmçinin, Quba-Xaçmaz, Yuxarı Qarabağ, Şəki-Zaqatala və Aran iqtisadi rayonları məhsuldarlıqda fərqlənən regionlardır. Qeyd edək ki, 2017-ci ildə üzüm bağlarının 26,6%-i Gəncə-Qazax, 18,6%-i Dağlıq Şirvan, 14,6%-i Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonlarının payına düşür. Əldə edilən üzüm məhsulunun istehsalı üzrə 39,0%-lə f Gəncə-Qazax, 13,7%-lə Yuxarı Qarabağ, 9,6%-lə Quba-Xaçmaz, 8,9%-lə Naxçıvan iqtisadi rayonları fərqlənir.

Cədvəl 2

Azərbaycan Respublikasının iqtisadi rayonları üzrə üzümün məhsuldarlığı, sent/ha

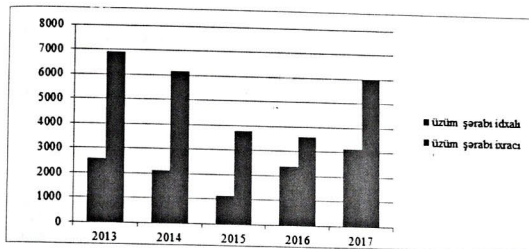
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017-ci ildə üzüm bağlarının xüsusi çəkisi, faizlə	2017-ci ildə üzüm istehsalının xüsusi çəkisi, faizlə
Respublika üzrə, cəmi, sent/ha	81,5	88,6	88,9	82,5	86,6	74,4	84,1		
Bakı şəhəri	23,1	43,4	47,8	39,9	47,8	41,2	40,8	8,1	5,2
Abşeron	18	7,3	7,5	8,7	20,8	22,8	3,2	1,0	0,1
Gəncə-Qazax	116,3	121,2	120,7	126,9	129,3	129,3	125,5	26,6	39,0
Şəki-Zaqatala	77,5	83,2	95,8	67,8	70,8	74,6	85,6	5,2	6,4
Quba-Xaçmaz	109,4	98,3	97,5	72,4	86,3	77,7	70,0	10,7	9,6
Aran	73,3	73,8	71,9	72,3	68,9	35,2	47,8	5,7	4,7
Yuxarı Qarabağ	89,7	72,3	42,5	44	72,9	37,0	123,1	14,6	13,7
Dağlıq Şirvan	40	53,1	52	41,8	45	32,6	45,1	18,6	2,0
Naxçıvan	141,8	141,9	142,3	132,6	137,9	138,0	138,1	8,5	8,9

Mənbə: AR DSK

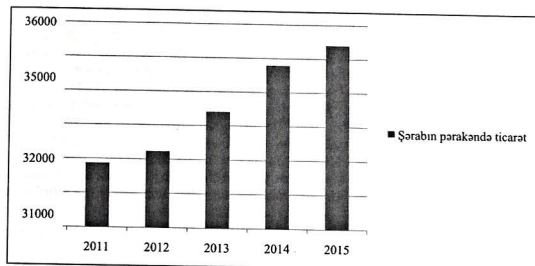
Statistikaqa diqqət etdikdə, aydın olur ki, həm üzüm bağları, həm də üzüm istehsalı üzrə birinci yeri Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu tutur, məhsuldarlığa görə isə ikinci yerdədir. Birinci yeri isə Naxçıvan Muxtar Respublikası tutur. Dağlıq Şirvan üzüm bağları sahəsində ikinci olsa da, üzüm istehsalında yeddiricidir. Müvafiq olaraq, üzümün məhsuldarlığı üzrə 8-ci sıradadır. Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu isə üzüm bağları və üzümün məhsuldarlığı üzrə 3-cü sırada, üzüm istehsalı üzrə isə 2-ci sırada yer alır.

Göründüyü kimi, iqtisadi rayonlar üzrə məhsuldarlıq fərqləri üzüm bağlarının sahəsiylə o qədər də uzlaşmır. Bu isə, üzümçülüyün inkişafında digər problemlərin olmasının göstəricisidir.

Ölkə üzrə üzüm şarabı ixracı onun idxalı ilə müqayisədə yüksəkdir. Lakin üzüm şarabının ixracında son dövrlərdə azalma müşahidə olunur. Bundan fərqli olaraq, ölkə daxilində şarabın parakənda ticarət dövriyyəsi artmaqdadır.

Şəkil 3. Üzüm şarabının idxal və ixracı, min dollar

Şəkil 4. Şarabın parakənda dövriyyəsi

Azərbaycan şarab məhsullarının xarici bazarını Rusiya Federasiyası, Çin və 2015-ci ildən, həmçinin, Koreya Respublikası təşkil edir. Şarab idxalında fərqlənən ölkələr isə, Moldova, Fransa, İtaliya, Gürcüstan, Rusiya Federasiyası, Almaniya, Belçika, Böyük Britaniya, Belarusiya və d. olmuşdur.

Üzüm şarabının idxal və ixrac edildiyi ölkələr

	Üzüm şarabı idxalı, dollar		Üzüm şarabı ixracı, dollar	
2011	1496,0	Moldova Fransa İtaliya Gürcüstan Rusiya Federasiyası Almaniya və d.	5963,3	Rusiya Federasiyası Çin və d.
2012	3125,2	Moldova Fransa İtaliya Gürcüstan Rusiya Federasiyası Almaniya və d.	7135,4	Rusiya Federasiyası Çin və d.
2013	2590,2	Moldova Fransa İtaliya Belçika Böyük Britaniya Almaniyə və d.	6895,1	Rusiya Federasiyası Çin və d.
2014	2114,6	Moldova Fransa İtaliya Almaniyə və d.	6137,9	Rusiya Federasiyası və d.
2015	1140,0	Fransa İtaliya Almaniyə Belarus və d.	3794,7	Rusiya Federasiyası Çin Koreya Respublikası və d.
2016	2386,7	Moldova Respublikası İtaliya Fransa Gürcüstan və s.	3585,3	Rusiya Federasiyası Çin Qırğızistan Belçika Digər ölkələr
2017	3147,2	Moldova Respublikası İtaliya Fransa Gürcüstan Rusiya Federasiyası və s.	6008,6	Rusiya Federasiyası Çin Qırğızistan Belçika Digər ölkələr

Mənbə: ARDSK

Qeyd edilənləri nəzərə alsaq, həm üzümçülüğün, həm də şarabçılığın inkişaf potensialı baxımından üzüm və şarab istehsalının əlaqələndirilməsi və artırılması zərurəti yaranır.

1. Üzüm və şarab istehsalının regional müşahidəsi

Üzüm və şarab istehsalının əlaqələndirilməsi və artırılmasında olan müvədd problemlərin öyrənilməsi məqsədilə üzümçülük sahəsində fərqlənən Gəncə-Qazax və Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonlarına ezamiyyət təşkil edilmişdir. Ezamiyyət dövründə Gəncə və Naftalan şəhərlərində, Qazax, Samux, Şəmkir, Tovuz, Goranboy, Göygöl, İsmayıllı və Şamaxı rayonlarında üzüm və şarab istehsalı sahəsində əlaqədar şəxslərlə görüşlər keçirilmişdir. Qeyd edilən regionlar üzrə ilkin müşahidələr əsasında bir sıra problemlər müəyyən edilmişdir:

Üzümçülük sahəsində:

-daxili bazarın lazımı səviyyədə qorunmaması, gübrələrin baha olması və tərkibinin zəif olması, texniki təchizatın zəif olması və texnikanın idxal rüsumunun baha olması, saxlama kameralarının az olması, güzəştli kreditlərdən istifadə zamanı tələblərin çoxluğu, üzümçülük təsərrüfatlarının sığortalanmaması, xırda konditi təsərrüfatlarının istehsal etdikləri məhsulu sata bilməməsi, rayon mərkəzləri istisna olmaqla digər ərazilərdə fermerlərin məlumsatsız olması, yerli üzüm sortlarının azalması, texniki şərtlə əlaqədar problemlər.

Şarabçılıq sahəsində:

-sərgilərdə, festivallarda tez-tez iştirak etmək üçün dövlət dəstəyinin zəif olması və parakəndə formada iştirak, marketing problemi, şarab istehsalı zamanı lazım olan materialların (şüşə, propka və s.) xaricdən ixrac olunması, şarab zavodlarında elektrik enerjisi problemi.

2. Üzüm və şarab istehsalının əlaqələndirilməsi və artırılması sahəsində siyasətin təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflər

Son dövrlərdə regionlarda infrastrukturun yenilənməsi sahəsində tədbirlər istehsal sahələrinin inkişafı üçün əlverişli mühit yaratmışdır. Lakin digər sahələrdə olduğu kimi üzümçülük və şarabçılıq sahəsində də istehsalın yenidən qurulmasında müəyyən problemlər mövcuddur. Üzümçülük və şarabçılığa yedir aparılan statistik təhlillər və ilkin müşahidələrə əsaslanaraq aşağıdakı təklifləri qeyd etmək olar.

1. Üzüm və şarab istehsalı müəssisələrinin koordinasiyaşının təmin edilməsi. Məsələn, Gəncə şəhərində yerləşən şarab müəssisəsi İsmayıllı rayonundan üzüm almaqdadır. Lakin Gəncə şəhərinə çox yaxın yerləşən Samux rayonunda üzüm istehsalçıların geniş olmasına baxmayaraq məhsulun emal problemləri mövcuddur. Üzümçülük təsərrüfatlarına klaster yanaşmanın təbiiqlik koordinasiyanı təmin etmək mümkündür.

2. Texniki və sūffə üzüm sortlarının əkinində emal müəssisənin mövcudluğunun nəzərə alınması. Məsələn, Samux rayonunda texniki üzüm bağları təsərrüfatlarının geniş olmasına baxmayaraq şarab emalı müəssisəsi mövcud deyil. Bununla əlaqədar rayonda emal müəssisəsinin yaradılması məqsəduyğündür.

3. Üzüm emalı sahələrinin inkişaf etdirilməsi ilə konditi təsərrüfatlarının təmürküzləşməsinə, təsərrüfatlararası və sahələrarası kooperasiyaların inkişafına, tədarük qiymətləri ilə son məhsullar arasındakı qiymət disparitetini aradan qaldırmaqla üzümçülüğün səmərəliliyinin artırılmasına nail olunması;

4. Sūffə üzümü sortlarının, xüsusilə də, kişmiş üzümü sortlarının artırılması və müasir qurutma avadanlıqları əldə etməklə üzüm, müxtəlif gilməyevə və meyvə qurularının emalının həyata keçirilməsi;

5. Suvarma sisteminin yaxşılaşdırılması. Xüsusilə, Samux və Goranboy rayonlarında bu problem mövcuddur.

6. Şarab istehsal edən müəssisələrinin fəaliyyətini stimullaşdırmaq üçün enerji qiymətlərində diferensial yanaşmanın tətbiqi. Məsələn, geniş ixrac fəaliyyətini təmin edən şarab istehsalı müəssisələrinə bu güzəştlər tətbiq edilə bilər.

7. Yeni üzüm bağlarının salınmasını stimullaşdırmaq üçün şarab emalı müəssisələrinin texniki üzüm sortlarına tələbatlarının öyrənilməsi və üzüm istehsalçıların məlumatlandırılması. Bu proses elektron bazarların yaradılması vasitəsilə reallaşdırıla bilər. Həmçinin, müxtəlif layihələr çərçivəsində rayon mərkəzlərindən kəndə yerləşən təsərrüfat sahiblərinin maarifləndirilməsi;

8. Yerli üzüm sortlarının yetişdirilməsi və tingçilik təsərrüfatlarının yaradılması;

9. Üzümçülük təsərrüfatlarının uzunmüddətli maliyyə resursları ilə təminatının yaxşılaşdırılması;

10. Müasir aqrotexniki qulluq şərtlərinə uyğun kadrların hazırlanması;

11. Şərab və digər üzüm məhsullarının xarici bazara çıxış imkanlarının artırılmasında dövlət dəstəyinin təmin edilməsi;

12. Daxili şərab bazarının qorunması məqsədilə antidempinq tədbirlərinin həyata keçirilməsi.

Ə D Ə B İ Y Y A T

1. Pənahov T.M., Səlimov V.S., Zari Ə.M. Azərbaycan Üzümçülük. Bakı: Müəllim, 2010.

2. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin materialları, www.stat.gov.az

3. Sorğu materialları (Müəllif tərəfindən aparılmış müşahidənin nəticələri) və mütəxəssis rəyləri.

СВЯЗЬ ВИНОГРАДНИКОВ С ВИНОДЕЛИЕМ

Ульяр САЛЫФОВА

Резюме

Исследовательская работа была основана на проведенном исследовании на основных виноградниках страны. Были проведены опросы и проанализированы результаты с целью изучения актуальных проблем развития виноградарства и виноделия в регионах. Были подготовлены соответствующие предложения по решению выявленных проблем.

Ключевые слова: виноградарство, виноделие, производство винограда и вина, переработка вина, импорт и экспорт вина, государственная поддержка

THE CONNECTION OF VINEYARDS WITH WINEMAKING

Ulkar SALİFOVA

Abstract

The research work was based on a study of the main vineyards of the country. Surveys were conducted and the results were analyzed in order to study the actual development problems of viticulture and winemaking in the regions. Relevant proposals were prepared to address the identified problems.

Keywords: viticulture, winemaking, grape and wine production, wine processing, import and export of wine, state support